

Потреби дитини крізь призму опікунської педагогіки Польщі

О.Є. Карпенко*

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, м. Дрогобич, Україна

*Corresponding author. E-mail: ochepil@gmail.com

Paper received 16.10.15; Accepted for publication 22.10.15.

Анотація. У статті розглянуто доробок польських науковців у галузі теорії й методології опікунської педагогіки, удосконалення опікунсько-виховної діяльності. В опікунській педагогіці найбільш поширена класифікація потреб дитини відповідно до основних сфер її розвитку, середовища опіки й виховання та властивостей організму. Основним індикатором якості життя дитини є її задоволення життям. Для забезпечення потреб дитини потрібні одночасно опікунська, виховна і дидактична діяльність.

Ключові слова: дитина, потреби дитини, опікунська педагогіка, класифікація потреб, Польща

Опіка у житті людини є багатоаспектною ділянкою міжлюдської і соціальної діяльності, визначає поведінку, спосіб життя, його якість і розвиток. Упродовж життя людина може зустрічатися з опікою у ролі підопічного, опікуна і спостерігача. Сьогодні опікунська педагогіка, яка виокремилася у 70-х рр. ХХ ст. у Польщі в окрему дисципліну, – це наука про міжлюдську опіку, зокрема над дитиною, виховання у процесі опіки і через неї, опікунські аспекти шкільної освіти. Таке визначення опікунської педагогіки пов'язане з різномунітним трактуванням основного поняття “опіка”. Публікації з теорії міжлюдської опіки, теорії виховання через опіку (виховних аспектів опіки), теорія опікунського виховання (опікунських аспектів виховання) є складовими елементами опікунської педагогіки (педагогіки опіки), які тісно взаємопов'язані. Важливу частину теорії міжлюдської опіки становить теорія людських потреб, їх діагностика, задоволення, регулювання, а також нездатність і перешкоди їх самостійного задоволення. Своєрідний досвід розв'язання потреб дитини, нагромаджений теоретичний масив знання про опіку дитини викликає інтерес і може бути корисним для українського освітнього простору.

Проблематика взаємовідносин: людина – виховання – середовище опирається на фундаментальні гуманістичні принципи, і одночасно враховує передумови практичної діяльності, яка формує і творить нову дійсність. У цій перспективі містяться дві основні сфери і завдання опікунської педагогіки: визначення впливу середовища життя на розвиток дитини; встановлення можливості безпосереднього та опосередкованого перетворення реалій (середовища життя) у процесі виховання й опікунської діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Модель опікунської педагогіки, проблеми задоволення потреб дитини знайшли відображення у публікаціях польських дослідників: С. Бадори (S. Badora), Г. Гаєвської (G. Gałęwska), З. Домбровського (Z. Dąbrowski), А. Кельма (A. Kelm), І. Мацяшкової (I. Maciaszkowa), Д.-К. Маржец (D.K. Marzec), Б. Чердрецької (B.Czeredrecka) та ін. Опіка над дітьми-сиротами у Польщі висвітлена у дисертаціях О. Власової, Х. Дзюбинської, Т. Забути, О. Карпенко, Н. Савченко, Ю. Якима та ін. Узагальнення наукової літератури засвідчує, що проблема теорії потреб дитини, її розв'язання в опікунській педагогічній теорії і практиці Польщі не знайшла належного висвітлення в україномовній джерельній базі. У сучасних умовах ця проблема є надзвичайно актуальною, спонукає до пошуку шляхів удосконалення опікунсько-

виховної діяльності над дитиною, до вивчення і відкриття нових сторінок опікунської педагогіки Польщі.

Мета статті – розкрити доробок польських науковців у галузі теорії й методології опікунської педагогіки щодо потреб дитини, їх класифікації, рівнів задоволення, циклів діяльності у забезпеченні опіки над дитиною.

Виклад основного матеріалу. Предмет опікунської педагогіки Польщі складають поняття “опіка”, “потреба”, “дитина”, “потреби дитинства”, “задоволення потреб” тощо. Опіка виступає у різних сферах життя. Це – сім'я, суспільство, медицина, релігія, моральність, виховання, економіка, законодавство, судочинство. У контексті нашого дослідження найбільш вдалим є визначення опікунської педагогіки Г. Гаєвською, яка вважає її наукою про опікунсько-виховну діяльність, спрямовану на задоволення і регулювання (через інших людей, зокрема дорослих) потреб дітей, оскільки вони самі цього зробити не можуть або не зуміють [4, с. 52].

В опікунській педагогіці найбільш поширена класифікація потреб дитини відповідно до основних сфер розвитку (біологічного, психічного, соціального, культурного) і формування її особистості. Потреба – це стан, в якому особа відчуває бажання задовольнити якусь прогалину, наприклад, у забезпеченні собі умов життя, дотримання якості життя, у досягненні соціального статусу тощо [6, с. 321]. Потреби дитинства – своєрідні особистісні характеристики дітей (у розумінні дитинства до 18 років), вроджені і набуті, задоволення яких обумовлює якість життя, усесторонній розвиток, пристосування до людського світу і знаходження у ньому свого місця [3, с. 453]. Загальні потреби властиві усім людям. Потреби дитини – складова сфери людських потреб, класифікація яких є досить різноманітною. Ієрархічна модель класифікації потреб А. Маслоу, яка також використовується і польськими педагогами, охоплює п'ять категорій. В її основі лежать фізіологічні (основні) потреби – дихання, їжа, вода, житло, які необхідні для підтримки життя. Перш ніж людина зможе ставити і досягати якісь інші цілі, їй необхідно задовольнити основні потреби. Згодом потреби безпеки (здоров'я майна, майбутнього), які передбачають захист від фізичних і психологічних небезпек з боку навколишнього світу і впевненість у тому, що фізіологічні потреби будуть задовольнятися у майбутньому. Соціальні потреби (дружба, сім'я, інтимність) – це почуття приналежності до чого-небудь або кого-небудь. Потреби в повазі (самоповага, впевненість, досягнення) включають потреби в особистих досягненнях, компетентності, повазі навколишніх, визнанні. На вершині ієрархії –

потреби самовираження (творчість, моральність, визнання, самовираження), які передбачають реалізацію потенційних можливостей і зростання як особистості [1, с. 190 – 192].

У педагогічній теорії існують різні класифікації опікунських потреб (Г.Гаєвська, Г. Мушинський, К. Обуховський М. Тишкова та ін.). Класифікація потреб дитинства, зроблена М. Тишковою, визнає таку послідовність: прив'язаність, розумова і суспільно-чутлива стимуляція, стабільність оточення, зростання і розвитку, значення і важливість, предметної (ігрової) активності у середовищі, підтримка, взірць; партнерські відносини; почуття власної totoжності і цінності; експериментування при виконанні різноманітних соціальних ролей [7, с. 194 –195].

Масштаб міжлюдської опіки можна і потрібно розглядати у межах задоволення відповідних потреб дитини. На практиці рівень задоволення потреб дитини є різним, і може досягати таких рівнів: депривації, можливого рівня витримки недоліків, амбівалентції, оптимальності і максимальної межі. Простір між депривацією і допустимим максимумом є масштабом опіки відповідно до прийнятого критерію, при тому що нижня межа може означати радше недоліки опіки або повністю її занепад. Трактуючи опіку відповідно до критерію її ефективності (функції) означає насправді те, що вимірюємо її за допомогою трьох змінних:

- а) диспонувані опікуном об'єктами потреб підопічного;
- б) його опікунські дії, достатні для підопічного, його психологічної, біологічної, соціальної структури;
- в) чи і якою мірою задовольняються його потреби [2, с. 108].

3. Домбровський особливу увагу звертає на опіку у процесі дорослішання дитини – життєвої самостійності. Важливими елементами цього процесу є: поступовий перехід догляду у стандартні, звичайні дії, зміна асиметричної, об'єктивної залежності між опікуном і дитиною на поступово симетричну, збільшуються масштаб і ступінь самостійності, життєва незалежність дитини; виступає модифікація потреб дитини; поволі змінюється свідомість підопічного щодо його ролі і позиції стосовно опікуна; опікунські дії поступово переходять у підтримку; інтенсивна допомога зменшується і набуває епізодичного, обмеженого характеру, трансформуючись у нагляд [3, с. 458].

На нашу думку, заслуговує на детальний аналіз класифікація опікунських потреб А. Кельма, в основу якої покладено основне середовища опіки й виховання та властивостей організму дитини. Їх педагог об'єднує у чотири групи:

- а) потреби, що виникають із засад функціонування сім'ї;
- б) потреби, пов'язані з діяльністю школи;
- в) потреби, пов'язані з активністю дитини за місцем проживання;
- г) потреби, що виникають з властивостей організму дитини [5, с. 59].

Щодо першої групи потреб, що виникають із засад функціонування сім'ї, і впливають на задоволення потреб дитини, педагог виокремлює такі чинники:

- 1) позбавлення опіки: повне природне сирітство (смерть обох батьків) або неповне (смерть одного з

батьків); соціальне сирітство (залишення дитини, позбавлення батьківських прав через суд); відсутність опіки на певний термін у випадку хвороби батьків, їх виїзду чи інших випадкових подій;

- 2) відсутність матеріальних ресурсів: сім'я, в якій відсутні матеріальні засоби на задоволення потреб дитини; сім'я, яка має тимчасово складні матеріальні умови, які не дозволяють їй задовольнити усі найнеобхідні потреби дитини; сім'я, позбавлена матеріальних засобів тимчасово через випадкові події (хвороба, повінь, пожеар чи інші природні катаклізми);

- 3) відсутність належної опіки у зв'язку з професійною діяльністю обох батьків: батьки, які працюють одночасно і не можуть опікуватися дитиною під час перебування на роботі; неповні сім'ї, в яких працює батько/мати; батьки, які працюють певну кількість годин, або в умовах, які не дозволяють піклуватися про дитину, наприклад, виїзд;

- 4) функціональний розлад сім'ї: розлучені або в стадії розлучення батьки; вагомні прогалини батьків у вихованні, які стали причиною втрати зв'язку з дитиною; відсутність турботи про дитину, алкоголізм, аморальність у сім'ї, що кривдить дитину і веде до соціального сирітства.

Другу групу джерел складають потреби, пов'язані з діяльністю школи. Це:

- 1) особиста безпека дитини: дорогою до школи (проблеми дорожнього руху), під час шкільних занять, зокрема у майстернях, на прогулянках, на заняттях з фізичного виховання і спорту; під час рекреаційної перерви, у тому числі небезпечні ігри у різні пори року;

- 2) шкільні невдачі, які зумовлені: індивідуальними особливостями дитини, що спричиняє труднощі у навчанні; недоцільною організацією життя дитини у сім'ї і відсутністю відповідних умов до навчання вдома; недостатньою діяльністю школи, зокрема, слабкої підготовки учнів до самостійної розумової праці;

- 3) ускладнений доступ до середньої школи: відстань школи від місця проживання дитини, що унеможливає продовжувати навчання, а також вимагає розв'язання транспортних проблем; відсутність матеріальних засобів на оплату сім'єю перебування дитини в інтернаті чи гуртожитку [5, с. 60].

У третій групі потреб, пов'язаних з активністю дитини у середовищі, педагог виокремлює три важливі аргументи:

- 1) потреба в індивідуальній активності: обмеження корисної самостійності дитини у грі, навчанні і дорослому житті; відсутність турботи про розвиток і задоволення зацікавлень дитини, зокрема, пізнавальних інтересів; недостатня або шкідлива опіка над талановитою дитиною;

- 2) потреба соціальних контактів: відсутність або невміння налагоджувати дружні або приязні контакти; шкідливі дружні контакти (фальшива солідарність, колективні прогули та ін.); виховні труднощі (лінивість, брехня, агресивність, заздрість, непослух), які ускладнюють налагодження правильних взаємовідносин дитини з іншими дітьми і дорослими;

- 3) потреба соціальної корисності: егоїзм і небажання співпрацювати; споживацьке і паразитичне ставлення, соціальна дезадаптація (у тому числі, хуліганство, підліткова злочинність) [5, с. 60].

Четверта група передбачає задоволення потреб дітей з особливими потребами, які зумовлені властивостями організму дитини, а саме:

1) фізичні вади: каліцтво, яке перешкоджає самостійному руху дитини або унеможливає його; різні порушення опорно-рухового апарату, які заважають дитині рухатися; дефекти розвитку і мікропошкодження, які утруднюють повносправність організму дитини і вимагають корекційного або компенсаційного втручання;

2) порушення слуху (глухі, глухонімі), зору (сліпі, слабозорі), розуму (різного ступеня);

3) небезпека для здоров'я: незадовільний стан домашньої гігієни і шкідливий спосіб життя дитини; поганий стан здоров'я; хвороби, які вимагають постійної медичної опіки; епідемічні захворювання [5, с. 61].

Опікун та опікунська установа повинні вивчити ситуацію дитини детально і загалом, згодом вибрати відповідну форму надання їй опіки. Нагромаджений досвід дав підставу А. Кельму виокремити два цикли діяльності у справі забезпечення опіки самотній дитині – діагностичний і реалізаційний.

Діагностичний цикл охоплює чотири етапи:

- сигналізацію потреби опіки. Найбільш сприятливі умови для цього мають сусіди, інституції охорони здоров'я, освітні й виховні установи (дошкільні заклади, школи), а також громадські організації;
- визнання потреби опіки, тобто правильна діагностика ситуації дитини, проведена тільки уповноваженими працівниками у сфері опіки над дитиною. У складних ситуаціях цим займаються відповідні інституції (діагностична установа, опікунські осередки тощо);
- кваліфікація потреби опіки, тобто оцінка ситуації дитини або прийняття рішення про застосування відповідної форми опіки (часткової або повної);
- застосування відповідної до прийнятого рішення форми опіки.

З останнім етапом наступає реалізаційний цикл, розрахований на виконання завдань для досягнення мети опіки. Повна опіка має глобальний характер і охоплює період від прийняття дитини до інституції до її виходу у самостійне життя. Цей цикл охоплює такі етапи:

- включення дитини до життя у новому для неї середовищі;
- реалізація періодичних завдань, які охоплюють підготовку дитини до самостійного життя у суспільстві відповідно до її віку, здібностей і рівня освіти;
- період безпосередньої самостійності зі складними до розв'язання житловими проблемами і працевлаштуванням;

– необхідна підтримка на початку самостійного життя [5, с. 62].

На практиці не завжди мають місце усі вищеперелічені етапи. Опікунські дії можуть завершитися раніше, залежно від оцінки ситуації дитини, її загрозливого стану, можливостей знаходження розв'язку самою дитиною, найближчими родичами тощо.

Узагальнюючи доробок польських педагогів, можна стверджувати, що для задоволення потреб дитини потрібні одночасно опікунська, виховна і дидактична діяльність. Завдання опікуна полягає у знаходженні засобів для задоволення матеріальних і духовних потреб, особистих зв'язків тощо, у складних життєвих ситуаціях, коли дитина самостійними зусиллями не в змозі здобути чи використати ці засоби. Виховання має спрямувати розвиток або способи задоволення потреб дитини у відповідне русло. Характер і масштаб виховної дії залежить від властивості потреби, віку дитини, її соціального досвіду. Виховання окреслює традиційні, національні взірці задоволення фізичних і психічних потреб, пов'язаних з властивостями організму. Щодо задоволення соціальних і культурних потреб, пов'язаних з функціонуванням суспільства, виховання має прищепити ці потреби дитині так, аби вона визнала їх своїми.

Висновок. На основі теоретичного аналізу можна зробити висновок, що в опікунській педагогіці Польщі теорія міжлюдської опіки трактується у контексті задоволення відповідних потреб дитини. У педагогічній теорії існують різні класифікації потреб. В опікунській педагогіці найбільш поширеною є їх класифікація потреб дитини відповідно до основних сфер розвитку дитини, до основного середовища опіки й виховання та властивостей її організму. Роль опіки у задоволенні потреб дитини полягає у забезпеченні засобів задоволення матеріальних, духовних потреб, особистих зв'язків у складних життєвих ситуаціях, коли дитина самостійними зусиллями не в змозі здобути ці засоби чи використувувати їх. Забезпечення опіки самотній дитині проходить два цикли – діагностичний і реалізаційний, кожен з них має певні етапи. Основним індикатором якості життя дитини (підопічного) є її задоволення життям. Загалом доробок педагогів у галузі опіки над дитиною свідчить про пошук власного шляху у задоволенні її потреб.

Подальших наукових студій потребують розвиток опікунської педагогіки Польщі у період трансформації суспільного устрою, психолого-педагогічні умови створення атмосфери опіки у різних інституціях.

ЛІТЕРАТУРА

- [1] Маслоу А. Психология бытия / Абрахам Маслоу; пер. с англ. О.О. Чистякова / под общ. ред. С.Н. Иващенко. – М. : Рефл-бук; К. : Ваклер, 1997. – 304 с. – (Серия «Актуальная психология»).
- [2] Dąbrowski Z. Pedagogika opiekuńcza w zarysie / Zdzisław Dąbrowski. – Olsztyn : Wyd. Uniwersytetu Warmiańsko-Mazurskiego, 2000. – 229 s.
- [3] Dąbrowski Z. Terminologia pedagogiki opiekuńczej / Zdzisław Dąbrowski // Pedagogika opiekuńcza : przeszłość – teraźniejszość – przyszłość / Pod red. Elżbiety i Róży Pawłowskiej. – Gdańsk : Harmonia, 2008. – S. 423–473.
- [4] Gajewska G. Pedagogika opiekuńcza. Elementy metodyki / Grażyna Gajewska. – 4-e wyd., zmienione. – Zielona Góra : Wydawca PEKW “GAJA”, 2009. – 300 s.
- [5] Kelm A. Węzłowe problemy pedagogiki opiekuńczej / Albin Kelm. – Warszawa : Żak, 2000. – 236 s.
- [6] Okoń W. Nowy słownik pedagogiczny. – 4-e wyd. / Wincenty Okoń. – Warszawa : Żak, 2004. – 486 s.
- [7] Tyszkowa M. Problemy rozwojowe dzieciństwa a warunki wychowania w środowisku zakładowym / Maria Tyszkowa // Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze. – 1992. – №5 – 6. – S. 193 – 200.

REFERENCES

- [1] Maslow A. Psychology of Being / Abraham Maslow; trans. from English. O.O. Chistyakov / Ed. by S.N. Ivashchenko. – Moscow : Refl-buk; K. : Vakler, 1997. – 304 p. – (Series of “Current psychology”).
- [2] Dąbrowski Z. Pedagogy of caring in outline / Zdisław Dąbrowski. – Olsztyn : Warmian-Mazury University, 2000. – 229 p.
- [3] Dąbrowski Z. Terminology of the pedagogy of caring / Zdisław Dąbrowski // Pedagogy of caring: past – present – future / Ed. by Elizabeth and Rosa Pawłowska. – Gdańsk : Harmony, 2008. – P. 423 – 473.
- [4] Gajewska G. Pedagogy of caring. Elements of the methodology / Grażyna Gajewska. – 4-e ed., revised. – Zielona Góra: Publisher PEKW “GAJA”, 2009. – 300 p.
- [5] Kelm A. Important problems of pedagogy of caring / Albin Kelm. – Warsaw: Żak, 2000. – 236 p.
- [6] Okoń W. New pedagogical dictionary. – 4-e ed. / Wincent Okoń. – Warsaw: Żak, 2004. – 486 p.
- [7] Tyszkowa M. Problems of childhood development and education conditions in corporate environments / Maria Tyszkowa // Care and educational problems. – 1992. – №5 – 6. – P. 193 – 200.

Children’s needs through the prism of Polish pedagogy

O. Karpenko

Abstract. The article analyzes the achievements of Polish theorists and methodologists in the field of social pedagogy, ways of improvement of educational activities. In social pedagogy children’s needs are mainly classified according to principal areas of child development, care, upbringing and constitutional characteristics of the child. The main indicator of a child’s high quality of life is a sense of satisfaction. To meet children’s needs both educational and didactic activities are called forth.

Keywords: *a child, children’s needs, social pedagogy, classification of needs, Poland*